ISSN 0972-2335

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਅਕਤੂਬਰ 2022

ਮੁੱਲ 15/-

ਲੀਜੈ ਆਪੂੰ ਜੋੜ

ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਤਰੰਗ ਨੇ ਉਮੰਗ ਮੈਂ ਨਿਸੰਗ ਕੀਨੋ,
ਚਾਰ ਤੁੱਕ ਰੰਗ ਬਦਰੰਗ, ਦਾਸ ਰਾਚਿਉ।

ਗਿਆਨ ਕੀ ਨ ਸਾਰ ਉਰਵਾਰ ਪਾਰ ਲਭਦਾ ਨਾ,
ਲੀਲਾ ਕਾ ਨ ਅੰਤ, ਕਰਤਾਰ ਮੇਰੇ ਸਾਚਿਉ।

ਹੋਵੋ ਜੇ ਸਹਾਈ,ਔਕੜ ਆਂਵਦੀ ਨ ਕਾਈ,
ਸਭ ਵੇਖਦੀ ਲੁਕਾਈ,ਸੱਚੇ ਰਬ ਪਾਸੋਂ ਜਾਚਿਉ।

ਬਿਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ, ਸੰਤੋਖ ਕਹਿਤ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ,
ਲੀਜੇ ਆਪੂੰ ਜੋੜ,ਨਾਲੇ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕ ਮਾਫ਼ਿਉ।

MERGE ME WITH THEE , O LORD

Immersed in the ripples of passion and love,
modesty I wrote a few verses,
some valued, some faded in rhyme.

Ignorant of life here and after,
finding no clue of His wondrous acts,
helplessly I muttered, Your riddle
is beyond comprehension of mine.

Your help and prop surmount all hurdles,
so all seek firm support of Thine.

With folded hands Santokh prays,
please, do not weigh my deeds
with Thy grace and benevolence,
but keep me attuned to Thee all time.

ਪੁਸਤਕ – ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜਾਂ: ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

fJ; n|e ftu

ਲੀਜੈ ਆਪੁ ਜੋੜ
ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਟਾ-2

ਸੰਪਾਦਕੀ : ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ -
ਕੋਈ ਨਾਉ ਨ ਜਾਨੈ ਮੇਰਾ 2

ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਦੇ ਅਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਰਤਨੀਏ
ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ 4

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੁਹਜ-ਭਾਵਨਾ
ਜਗਤਾਰਜੀਤ ਸਿੰਘ 6

ਕਾਇਆ ਬ੍ਰਹੁ-ਖੰਡ ਖੋਜਤੇ
ਡਾ. ਬਲਵਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ 8

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚੌਣਵੇਂ ਸੁਨੇਹੇ
ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ 'ਸੁਚਿੰਤਨ' 11

Bhai Samund Singh
(The Hazoori Raagi and Heavenly Minstrel)
Harjap Singh Aujla 12

ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਕਾਇਦਾ ਸੀਰੀਜ
ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਧਾਰੀਵਾਲ
(ਲਾਹੌਰ ਬਾਜ ਪੰਜਾਬ ਘਰਾਣਾ) ਟਾ-3-4

ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੇਰੀ)

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਐਮ.ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ), ਪੀਐਚ. ਡੀ

ਸਹਿਯੋਗੀ

ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ

- ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: ੪/੮/੯੦ ਮਿਤੀ ੨੦/੨/੯੧ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ।

ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

- ਦੇਸ਼: ਇਕ ਕਾਪੀ : 15 ਰੁਪਏ
- ਦੇਸ਼ ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ : 150 ਰੁਪਏ
- ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ ਚੰਦਾ: 1500 ਰੁਪਏ
- ਵਿਦੇਸ਼ : ਸਲਾਨਾ ਚੰਦਾ INR1500
- 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਡਰਾਫਟ, ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ, ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ:-

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)
422, ;eNo 15-J, uvhrV 160 015
ਫੋਨ : 0172-2772660, 098140 53630
e-mail: drjagirsingh@gmail.com
Website : http://www.amritkirtan.com

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਨੇ ਸਿਰਜਣਾ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰਜ਼ ਸ਼ੋਅਰੂਮ ਨੰ: 443, ਮਟੌਰ, ਸੈਕਟਰ 70, ਮੁਹਾਲੀ (ਫੋਨ :0172-4782705, 98150-72197) ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ 422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

Donations to **AMRIT KIRTAN TRUST** are eligible for relief u/s 80 G of Income-Tax Act, 1961 (43 of 1961) vide CIT/-I/ CHD/ Tech./ 80-G/ 2008-939 dated 19-05-2008 valid upto 31/03/2012 and now valid in perpetuity, Cheques/Drafts should be sent in the name of **AMRIT KIRTAN TRUST** payable at Mohali. Donations can also be sent by money order at the address **AMRIT KIRTAN TRUST** (Regd.) 422, Sector 15-A, Chandigarh-160015. The Donations can be made by Electronic Transfer also. The bank details are : **AMRIT KIRTAN TRUST** Saving Bank A/c No. 65079603302, IFSC : SBIN0018141 in the State Bank of India, Phase 3B2, Mohali Punjab Branch. After such a Deposit, please inform us your Aadhar No., Pan No. Name & Address as also the deposit details to enable us to send you the receipt.

ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ

ਕੋਈ ਨਾਉ ਨ ਜਾਨੈ ਮੇਰਾ

ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀ ਇੱਕ ਲੇਖਕ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਲੇਖ ਭੇਜਿਆ ਉਸ ਨੇ ਨਵੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਬੰਧੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਲੇਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਚੇ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਵਿੱਚ ਛਾਪਣਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਅਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੋਈ ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ। ਮੈਂ ਨਮੋਸ਼ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਫੈਜ਼ ਅਹਿਮਦ ਫੈਜ਼ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ੇਅਰ ਯਾਦ ਆਇਆ–

ਵੋ ਬਾਤ ਜਿਸਕਾ ਸਾਰੇ ਫਸਾਨੇ ਮੇਂ ਜ਼ਿਕਰ ਨ ਥਾ,
ਵੋ ਬਾਤ ਉਨਕੋ ਬਹੁਤ ਨਾਗਵਾਰ ਗੁਜ਼ਰੀ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਸਾਲੇ ਦੇ ਕਵੀ ਐਡੀਟਰ ਬਾਰੇ ਚੁਟਕਲਾ ਯਾਦ ਆਇਆ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਲੇਖਕ ਦੇ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਆਪੇ ਹੀ ਲਿਖ ਲਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪੁਰਾਣੇ ਵੱਡੇ ਲੇਖਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀ ਨਿਮਰਤਾ ਸੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਪੁਸਤਕ ਤੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਲਿਖਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਲਿਖਦੇ ਸਨ–ਕਰਤਾ ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ–

ਉਹ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ–

ਮੇਰੀ ਛਿਪੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਚਾਹ ਤੇ ਛਿਪ ਤੁਰ ਜਾਣ ਦੀ
ਹਾਇ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਨਾਹ ਮੈ ਤਰਲੇ ਲੈ ਰਿਹਾ।

ਪਰ ਮੇਰੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ––???

ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਉੜੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ–

ਜੇ ਜੁਗ ਚਾਰੇ ਆਰਜਾ ਹੋਰ ਦਸੂਣੀ ਹੋਇ ॥
ਨਵਾ ਖੰਡਾ ਵਿਚਿ ਜਾਣੀਐ ਨਾਲਿ ਚਲੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥
ਚੰਗਾ ਨਾਉ ਰਖਾਇ ਕੈ ਜਸੁ ਕੀਰਤਿ ਜਗਿ ਲੇਇ ॥
ਜੇ ਤਿਸੁ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਈ ਤ ਵਾਤ ਨ ਪੁਛੈ ਕੇ ॥

ਭੈ ਤੇਰੇ ਡਰੁ ਅਗਲਾ ਖਪਿ ਖਪਿ ਛਿਜੈ ਦੇਹ ॥
ਨਾਵ ਜਿਨਾ ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਹੋਦੇ ਡਿਠੇ ਖੇਹ ॥
ਨਾਨਕ ਉਠੀ ਚਲਿਆ ਸਭਿ ਕੂੜੇ ਤੁਟੇ ਨੇਹ ॥

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਭਾਵ ਦਰਸਾਉਂਦਿਆਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ–

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਭ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਕੋਈ ਨਾਉ ਨ ਜਾਣੈ ਮੇਰਾ।
ਜੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਵਿਅਕਤੀ ਇਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ–
ਹਮ ਰੁਲਤੇ ਫਿਰਤੇ ਕੋਈ ਬਾਤ ਨ ਪੂਛਤਾ ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗਿ ਕੀਰੇ ਹਮ ਥਾਪੇ॥

ਕਈ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਆਪਣੀ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦਾ ਦਾਸ' 'ਗੁਲਾਮ ਗੁਰੂ ਕਾ' ਕਈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ 'ਕੂਕਰ ਗੁਰੂ ਕਾ'।

ਅਜਿਹਿਆਂ ਬਾਰੇ ਓਸ਼ੋ ਰਜਨੀਸ਼ ਨੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸੁਣਾਈ ਸੀ। ਕੋਈ ਮਹਾਤਮਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਆਇਆ ਤਾਂ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ –ਹਮ ਤੋ ਆਪ ਕੇ ਚਰਨੋਂ ਧੂਲ ਹੈਂ– ਉਸ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਰਜਨੀਸ਼ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੀਂ ਹਉਮੈਂ ਵੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹਾਂ ਤਾਂ ਆਸ ਰਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਗਲਾ ਵੀ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਇੰਜ ਹੀ ਕਰੇ। ਪਰ ਅਗੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਅੱਖੜ ਇਹ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਕਿ –ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹੋ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵੇਖੋ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਮਨ ਦੀਆਂ ਕੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਵਡਿਆਈ ਕਰੇ ਤਾਂ ਝਿਜਕ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਵਡਿਆਈ ਨਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਡਿਆਈ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਸੁਣਨ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਬੜਾ ਬਲਵਾਨ ਹੈ।

ਸ਼ਾਇਦ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਨੇ ਵੀ ਕਿਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਚਾਰ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਖੋ ਕਿ– ਇਹ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਇਤਨੇ ਨਿਮਰ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿੰਦੇ।

ਭੁੱਲ ਚੁੱਕ ਖਿਮਾ

ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੂਚਨਾ

ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ 80ਜੀ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਇਨਕਮ ਟੈਕਸ ਤੋਂ ਛੋਟ ਲੈਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਅਧਾਰ ਨੰਬਰ ਅਤੇ ਪੈਨ ਨੰਬਰ ਲਿਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਮਾਇਆ ਭੇਜੀ ਹੈ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਰਸੀਦ ਨੰਬਰ,ਆਪਣਾ ਆਧਾਰ ਨੰਬਰ ਅਤੇ ਪੈਨ ਨੰਬਰ ਤੁਰੰਤ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨ ਜੀ।–––**ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ ਮੋਬਾਇਲ ਨੰ: 9855640630**

ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਦੇ ਅਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਰਤਨੀਏ

ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਬਾਬੀ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਸਮੇਂ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਕਈ ਰਸੀਏ ਗੁਰਸਿਖ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਅਨਿਨ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਗੁਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਸਜ਼ਾਦਾ, ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਤੋ ਬਿਨਾਂ ਭਾਈ ਸਾਦੂ ਭਾਈ ਬਾਦੂ ਤੇ ਭਾਈ ਰਜਾਦਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਭਗਤ ਰਤਨਾਵਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਇਕ ਰੌਚਿਕ ਗਾਥਾ ਇਉ ਹੈ :

"ਝਾਂਝੂ ਮੁਕੰਦੂ ਤੇ ਕਿਦਾਰਾ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਏ। ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਜੀ, ਸਾਡਾ ਉਧਾਰ ਕਿਉਂ ਕਰ ਹੋਵੇ? ਤਾਂ ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਰਾਗ ਦੀ ਸਮਝ ਹੈ ਤੇ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੋਰ ਕੋਈ ਜੋਗ ਤਪ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਾਂਤਕੀ ਸਾਧਨਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਕਰੋ।" ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ–'ਜੀ! ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਕਥਾ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਫਲ ਕਹੀਐ'। ਤਦ ਬਚਨ ਹੋਇਆ "ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਇਹੁ ਹੈ ਜੁ ਅਪਨੇ ਖੂਹੇ ਦੀ ਪੈਲੀ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕੇ ਝਬਦੇ ਪਕਾਈਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਨਾਜ ਦਾ ਬੋਹਲ ਘਰ ਲੈ ਆਵੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਪੈਲੀ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਪਾਣੀ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਪੈਲੀਆ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੁਜਦਾ। ਕੀਰਤਨ ਐਸੇ ਹੈ ਜੈਸੇ ਮੇਘ ਗਰਜ ਕੇ ਵਰਖਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭੇ ਪੈਲੀਆਂ ਹਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।"

ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਕੀਰਤਨੀਏ ਪਾਂਧਾ ਬੁੱਲਾ ਦਾ ਨਾਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ। ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਅਨੁਸਾਰ :

ਪਾਂਧਾ ਬੂਲਾ ਜਾਣੀਐ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਣੁ ਲੇਖਾਰੀ ।
ਡਲੇ ਵਾਸੀ ਸੰਗਤਿ ਭਾਰੀ।। (ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਵਾਰ ੧੧ ਪਉੜੀ ੧੬)

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਬੱਲੂ ਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਤਾਲ ਸਾਜ਼ ਢੋਲਕੀ ਨਾਲ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ।

ਲਿਹੁ ਢੋਲਕ ਅਬਿ ਅਪਨੇ ਹਾਥ। ਚਢਿ ਕੋਠੇ ਪਰ ਬਡ ਸੁਰ ਸਾਥ।
ਗਾਵਹੁ ਅਨੰਦ ਬਜਾਵਹੁ ਜਾਵਹੁ। ਹਰਖਾਵਹੁ ਬਹੁ ਨਰਨਿ ਸੁਨਾਵਹੁ।।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਸ ੧, ਅਧਿਆਇ ੫੯)

ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਝਾਂਝੂ, ਭਾਈ ਮੁਕੰਦ ਤੇ ਭਾਈ ਕਿਦਾਰਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਅਨੁਸਾਰ :

ਝਾਂਝੂ ਅਤੇ ਮੁਕੰਦੁ ਹੈ ਕੀਰਤਨੁ ਕਰੈ ਹਜੂਰਿ ਕਿਦਾਰਾ।
ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਪਰਗਟੁ ਪਾਹਾਰਾ।। (ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਵਾਰ ੧੧ ਪਉੜੀ ੧੮)

ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਕਿਦਾਰਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਰਾਗੀ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਭਾਈ ਕਿਦਾਰਾ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇ ਦੇ ਕਿਦਾਰੀ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਭਾਈ ਬਾਬਕ ਜਿਥੇ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਧਨੀ ਸਨ ਓਥੇ ਗੁਰ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨਕਾਰ ਵੀ ਸਨ। ਆਪ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚਲਾਈ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅਨੁਯਾਂਈ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਰੂਪ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਰਬਾਬ ਨਾਲ ਅਟੁੱਟ ਪ੍ਰੀਤ ਨਿਭਾਈ। (ਭਾਈ ਬਾਬਕ ਸਬੰਧੀ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਖਰੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ)

ਬਾਬਕ ਕੌ ਪੁਨਿ ਯੌਂ ਫੁਰਮਾਇ। ਕੀਰਤਨੁ ਕਰੋ ਰਬਾਬ ਬਜਾਇ।।

ਬਾਬਕ ਤਬ ਕੀਰਤਨੁ ਕਰੇ ਸੁੰਦਰੁ ਲਗੈ ਦਿਵਾਨੁ।

(ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੬, ਅਧਿਆਇ ੮ ਪੰਨਾ ੨੯੩)

ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਤੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਦੀਪਾ, ਭਾਈ ਉਗਰਸੈਨ, ਭਾਈ ਰਾਮੂ, ਭਾਈ ਨਗੋਰੀ ਮੱਲ, ਭਾਈ ਜੱਸ, ਭਾਈ ਦਰਿਆ, ਭਾਈ ਚਤਰਾ, ਭਾਈ ਨੱਥੂ, ਭਾਈ ਸੇਵਾ, ਭਾਈ ਰੱਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਰਿਹਾ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਰਬਾਬੀ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਮ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਜਿਕਰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਰਾਗਤਮਕ ਪਰੰਪਰਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਧਾਰਨ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਲਈ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਚੌਕੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਅੰਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਲਨ ਕੀਤਾ ਜੋ ਸਾਜਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਵਜੋਂ, ਧਾਰਨਾ ਤੇ ਜੋਟੀਆ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਢੋਲਕੀ ਛੈਣੇ, ਚਿਮਟੇ ਆਦਿ ਲੋਕ ਸਾਜਾਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਰੀਤ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਇਆ। ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੇ ਮਰਿਆਦਤ ਰਾਗਾਤਮਕ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵੀ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਅਕਾਦਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਰਾਗਾਤਮਕ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੋਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸੰਚਾਰ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਵਿੱਚ ਸੰਤਾਂ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਣਗੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਉਕਤ ਵਰਣਿਤ ਅਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਜਾਰੀ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਾਸਾਰਾ ਖੋਜ, ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ।

ਬਾਨੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਮੁਖੀ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਚੇਅਰ
ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੁਹਜ-ਭਾਵਨਾ

ਜਗਤਾਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਡਾ.ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਹ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਵਿਕ ਉਪਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਰਚਨਾ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਛੰਦ, ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੇ ਤੱਤ ਉਸ ਦਾ ਸਮੁੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਨਾ ਕਵਿਤਾ ਕੁਝ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਾਣੀ। ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਹਜ ਅੰਗ ਦਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅੰਗੀ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਬਾਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਖੇੜਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੈ ਕਿਬਾਣੀ ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਤਣਾਉ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ 'ਅਨੰਦ' ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸੰਕਲਪ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਉੱਖੜ ਕੇ ਸੁਹਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। 'ਸੁਹਜ' ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਸਾਧਕ, ਦਰਸ਼ਕ ਜਾਂ ਸਰੋਤੇ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਫ਼ਰਕ ਨੂੰ ਉਘਾੜਦਾ ਹੋਇਆ ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵਕਤਾ/ਸਰੋਤਾ ਦੋ ਭਿੰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸੁਹਜ ਨੂੰ ਅਨੰਦ/ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਮੁਕਤ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਬਾਣੀ ਦੇ 'ਸੁਹਜ-ਪੱਖ' ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ 'ਅਨੰਦੁ' ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ 'ਅਨੰਦ ਭਇਆ...ਸਤਿਗੁਰੂ ਮੈਂ ਪਾਇਆ' ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਰਤ ਬਾਣੀ-ਰਚਨਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਾਣੀ-ਪਾਠ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੁਹਜ-ਅਵਸਥਾ 'ਅਨੰਦ ਅਵਸਥਾ' ਦਾ ਬਿਆਨ ਵੀ ਹੈ।

ਸਾਧਾਰਨ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪਾਠ ਸਮੇਂ ਪਾਠਕ ਪੇਸ਼ ਪਾਤਰ ਦੇ ਦੁੱਖ-ਸੁਖ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਮਝਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖ ਲੋਕ ਦੀ ਭਾਵੁਕ ਏਕਤਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਅਨੰਦ ਗੁਣ ਸਾਂਝ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਮੂਹਾਰਤਾ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਸਧਾਰਨ ਕਾਵਿਕ ਅਨੰਦ ਤੋਂ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਉਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ 'ਸਤਿ' ਦੇ 'ਗਿਆਨ' ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਜਪੁ ਬਾਣੀ-ਰਚਨਾ ਦੀ 'ਗਿਅਨ ਖੰਡ ਮਹਿ...' ਪਉੜੀ ਨੂੰ ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਕਾਵਿ-ਅਨੰਦ ਵਾਂਗ ਬਾਣੀ-ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਮੂਹਾਰਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਇਸੇ ਕਾਵਿ-ਅਮੂਹਾਰਤਾ ਅਤੇ ਬਾਣੀ-ਸੁਹਜ ਵਿਚਲੇ ਆਪਸੀ ਫ਼ਰਕ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਹਜ ਦਾ ਵੇਗ ਛਿਣ ਭਰ ਦਾ ਵੇਗ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਨਵੀਂ ਜੀਵਨ-ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਉਦੇ ਹੈ।

ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਡਾ.ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਾਣੀ-ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਦੋ ਸੰਕਲਪ ਨਾਮ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ 'ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ' ਅਤੇ 'ਭਾਸ਼ਾਕਿਤਾ' ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅੰਗ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸਿਧਾਂਤ 'ਅਨੁਕਰਨ' ਦੁਆਰਾ ਆਪਣਾ ਮਤ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਚੇਤ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾਕਿਤਾ ਵਿਚ ਉਤਾਰਦਾ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਭਾਸ਼ਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਕੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਣੀ ਦਾ

ਆਧਾਰ ਵਸਤੂ ਸਮਗਰੀ ਜਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ 'ਨਾਮ' ਹੈ। ਇਸਦੇ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਨਹੀਂ । 'ਨਾਮ' ਅਰੂਪ, ਨਿਰਾਕਾਰ ਸੱਤਾ ਹੈ। ਰੂਪ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਛਾਣ ਹੀ ਅਨੰਦ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ ਪਰ ਬਾਣੀ ਵਸਤੂ-ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪਛਾਣ ਦੁਹਰਾਉਂਦੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਬਾਣੀ ਦੈਵੀ ਚੇਤਨਾ ਰਾਹੀਂ ਨਵਾਂ ਗਿਆਨ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਯਥਾਰਥ ਬੋਧ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਨ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਸੰਜੁਗਤੀ ਵਾਂਗ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵੀ ਧੁਨੀ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੀ ਸੰਜੁਗਤੀ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਮ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਬਦ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਣਵੰਡੀ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਰਾਹੀ 'ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਚਿਹਨਕ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਚਿਹਨਿਤ ਤੋਂ ਮੁਕਤ। ਰਾਮ, ਅੱਲਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ।ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਰਥ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। 'ਸਤਿਨਾਮ' ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਹੈ, ਸੀ ਅਤੇ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ-ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਅਨੰਦਕਾਵਿ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੰਦ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ-ਪਾਠਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ-ਜੁਲਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ-ਪਾਠਕ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਆਪ ਸਾਧਣ ਯੋਗ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਲਈ ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ 'ਰਾਗ ਰਤਨ ਪਰਵਾਰ ਪਰੀਆ ਸ਼ਬਦ ਗਾਵਣ ਆਈਆ' ਵਿਚਲੇ ਅਨੰਦ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਬਾਣੀ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਗੁਣ-ਲੱਛਣ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਗਾਵਣ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਅਰਥ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮਾਇਕ ਸੰਸਾਰ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਅਰਥ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਸ਼ਬਦ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਲਕੀਰ 'ਅਨੰਦ' ਬਾਣੀ-ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਉਦਾਹਰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਮੂਲ ਨਿਖੇੜੇ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਦਵੈਤ ਆਧਾਰਤ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਅਨੇਕ ਮੁੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਸੰਚਾਰਨ ਕਾਰਨ ਅਨੰਦ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਬਾਣੀ ਇਕ ਮੁੱਖ ਨਾਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਸਮੂਰਤ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਕਿਬਾਣੀ ਸਮੂਰਤ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਅਮੂਰਤ ਨੇਮ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਜਗਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਅੰਤਵਿਚ ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸੰਚਾਰ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਆਪਸੀ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕਵੀ ਆਪਣੀ ਹਉਂ ਜਾਂ ਸਵੈ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵਸਤੂ-ਅਨੁਭਵ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਹਉਮੈ ਪਾਠਕ ਕੋਲਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੋ ਹਉਮਿਆਂ ਦੀ ਇਕਮਿਕਤਾ ਦੇ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਕਲਾਕਾਰ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਬਾਹਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਬਾਣੀ ਲਈ ਬਾਹਰ ਨਾਮ ਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਬਾਣੀਕਾਰ ਅਤੇ ਬਾਣੀ-ਪਾਠਕ ਨੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਲਿਜਾਣਾ ਹੈ।

ਮੋ : 98990-91186

ਕਾਇਆ ਬਹੁ-ਖੰਡ ਖੋਜਤੇ

ਡਾ. ਬਲਵਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਊਰਜਾ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਦਕਾ ਖਣਿਜ ਧਾਤੂਆਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਖਣਿਜ ਧਾਤੂਆਂ ਵਰਗਾ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦਾ ਦਿਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪਾਰਸ ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸੋਨਾ ਬਣ ਜਾਣ ਦੀ ਸਖਸ਼ੀ ਪਦਵੀ, ਆਚਰਣਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਖੂਬ ਵਰਣਨ ਹੋਇਆ ਹੈ :

ਗੁਰ ਪਾਰਸ ਹਮ ਲੋਹ ਮਿਲਿ ਕੰਚਨੁ ਹੋਇਆ ਰਾਮ ॥
ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਇ ਕਾਇਆ ਗੜੁ ਸੋਹਿਆ ਰਾਮ ॥
ਕਾਇਆ ਗੜੁ ਸੋਹਿਆ ਮੇਰੈ ਪ੍ਰਭਿ ਮੋਹਿਆ
ਕਿਉ ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸਿ ਵਿਸਾਰੀਐ ॥
ਅਦ੍ਰਿਸਟੁ ਅਗੋਚਰੁ ਪਕੜਿਆ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਹਉ ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਬਲਿਹਾਰੀਐ ॥ (ਅੰਗ 1114)

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ 'ਕੰਚਨ ਕਾਇਆ ਕੋਟ ਗੜ੍ਹ' ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਮ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਗਿਆਸੂ ਸਾਧਕ ਦਾ ਮਨ, ਤਨ, ਹਰੀ ਨਾਮ ਦੇ ਰਤਨ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਸੀਗਾਰਿਆ ਹੈ।

ਦੁਰਲਭ ਧਾਤੂਆਂ, ਹੀਰੇ, ਮੋਤੀਆਂ ਤੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਰੂਹਾਨੀ ਪਰਤਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ ਸੱਚਖੰਡ, ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਮਾਣਕਾਂ ਅਤੇ ਲਾਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਉਥੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਅਮੁੱਕ ਭੰਡਾਰ ਹਨ ਤੇ ਰਸ ਭਰੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਨਿਰਮਲ ਸਰੂਪ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਰੂਪੀ ਗੜ੍ਹ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਜੋ ਪਉੜੀਆਂ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਦਾ ਪਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੋਲੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਰਿਮੰਦਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਹੋ ਜਾਣਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਅਮੀਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮਲੀਨਗੀ ਵਾਲੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲਤਾ ਵਾਲੇ ਆਚਰਣ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਸੁਨਹਿਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ।

ਇਕ ਸਵਾਲ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਸੋਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਫਿਰ ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਸਹੀ ਹੈ? ਸੋਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੋਨੇ ਵਰਗੀ ਦੁਰਲੱਭਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦਾ ਹੋਣਾ, ਦੋ ਅੱਡਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਸੋਨਾ ਭਸਮ, ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਦਵਾਈਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਨਾ ਭਸਮ ਪਾ ਕੇ ਕੋਈ ਕੁਸ਼ਤਾ ਜਾਂ ਰਸ, ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ, ਸੋਨੇ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸੋਨਾ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਸਤੂ ਵਟਾਂਦਰੋ (Barter) ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦਾ। ਪ੍ਰਭੂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਭਾਵ ਸੋਨ-ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮਨ ਭਸਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭੂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸੋਹਣਾ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਵੀ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਬਾਈਬਲ ਵਿਚ ਵੀ ਸਵਰਗ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਜੇ. ਪੀ. ਹਾਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ The Secret Teachings of All P. CLV ਵਿਚ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਸਿਆਣਪਾਂ ਦੀ ਧਾਤ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਸਮੂਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜਾਣਿਆ ਕਿ ਪੀਲੇ ਸੋਨੇ ਨਾਲੋਂ ਚਿੱਟੇ ਪਾਊਡਰ ਵਾਲਾ ਸੋਨਾ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਬੌਧਿਕ-ਆਤਮਿਕ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਮਿਸਰ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਚਿੱਟੇ ਸੋਨੇ ਦਾ ਲੁੱਕ ਛਿਪ ਕੇ ਉਪਯੋਗ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਨਿਸਚੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪਰ ਕਈ ਚਮਤਕਾਰੀ ਸਮੂਹ, ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਚੌਵੀ ਘੰਟੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਲ ਭਰ ਦੇ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਡੇਵਿਡ ਹਡਸਨ ਨਾਮੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਚਿੱਟੀ ਧੂੜ ਵਾਲੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਪੇਟੈਂਟ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ।

ਧਾਤਾਂ ਦਾ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੜਚੋਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਅਰਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਧਾਤਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਜੀਵੰਤ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਿਕ ਕੋਲਰਸਟੋਰਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਦਾ ਮੈਟਲ ਪਲੈਨਿਟ ਰਿਲੇਸ਼ਨਸ਼ਿਪ' ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਭੌਤਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋਨੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਜਿਹੀ ਧਾਤ ਹੈ ਜੋ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਸਖ਼ਤ ਅੱਗ ਵਿਚ ਵੀ ਬਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਸਮਅਰਥ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੋਨੇ ਵਿਚੋਂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਰੰਗ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਕਈ ਸੂਰਜੀ ਮੰਡਲ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਸੂਰਜੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੋ ਗ੍ਰਹਿ ਹਨ, ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧਰਤੀ ਦੇ ਉੱਤੇ ਜੀਵਨ ਤੱਤ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਰਤਾਰਾ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੇ ਰਹੱਸਮਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਇਸੇ ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਦੇਣਾਂ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਖੋਜ-ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੈ। ਧਾਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਵਲੋਂ ਮਿਲੀਆਂ ਸੁਗਾਤਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਭੌਤਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੁਰਲੱਭ ਧਾਤ 'ਸੋਨੇ' ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਤ 'ਸੂਰਜ' ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ 'ਦਿਲ' ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਗਹਿਨ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਮੋਇਆ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦਾ ਇਕ ਰਚਨਾ "Sun in spelndor solis 16th century" 'ਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਦੇ ਹਰ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਸੋਨਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਉੱਚ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਧੂੜ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਹਿਰੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ। ਸੋਨਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸੰਘਣੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਫਰੀਕਾ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰੇ ਮੰਨੇ ਹਨ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ (SE BARTHOLOMEN'S HOSPITAL (LONDON) ਦੇ ਇਕ (AU-195 ISO TOPE) ਨਾਮੀ ਸੋਨਾ ਯੁਕਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਿਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਸਫਲ ਤਜ਼ਰਬਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ (HEART IMAGING) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗ ਨੇ ਸੋਨੇ ਦੁਆਰਾ ਦਿਲ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸੌਖਾ ਢੰਗ ਦੱਸਿਆ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਨ-ਗ੍ਰਹਿ, ਸੂਰਜ, ਸਾਡੇ ਮੰਡਲ ਦਾ ਧੁਰਾ ਬਣ ਕੇ ਵਰਤਾਓ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਦਿਲ ਰੂਪੀ ਸਰੀਰਕ ਧੁਰੇ ਦੇ ਦੁਆਲੇ, ਸੋਨਾ, ਗਹਿਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦ ਰਤਨ ਅਤੇ ਨਾਮ ਕੰਚਨ :

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ, ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧਤਵ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਜੋ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਜਮਾਵੜਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਮਨ (Mind) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਦਿਮਾਗ ਜਾਂ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਰੂਹ, ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਦਿਲ ਦੇ ਵਿਚ ਸੰਪਰਕ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਤਾਲਮੇਲ ਬਿਠਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅੰਗ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੀ ਘਾੜਤ ਦਾ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਸਾਖੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਅਤੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੋਨਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਬਚਨ ਹੈ :

ਸੁਇਨੇ ਕੀ ਸੂਈ ਰੁਪੇ ਕਾ ਧਾਗਾ ॥ ਨਾਮੇ ਕਾ ਚਿਤੁ ਹਰਿ ਸਉ ਲਾਗਾ ॥4॥ (ਅੰਗ 485)

ਭਗਤ ਨਾਮ ਦੇਵ, ਰੰਗਣ ਅਤੇ ਸਿਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਰਤ ਵਜੋਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸੰਦ-ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਲਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਭੇਦ ਹੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸੋਨੇ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਮਾਨੋ ਇਹ ਸੂਈ ਹੈ। ਭਗਤ ਦਾ ਦਿਲ ਤੇ ਮਨ ਮਾਨੋ, ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਧਾਗਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਸੂਈ ਵਿਚ ਪਰੋਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਲਈ ਜੋ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸੁਰਤ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਹੈ। ਸੋਨੇ ਰੂਪੀ ਸ਼ਬਦ ਜਦੋਂ, ਮਨ ਅਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਠਹਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਡੋਲਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸੋਨੇ ਦੇ ਤੁਪਕੇ, ਦਿਲ ਦੀ ਭੌਤਿਕਤਾ ਨੂੰ ਧਰਵਾਸ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਨਾਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਚੀ ਗਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰੋਤੀ ਹੋਈ, ਦੁਰਲਭ ਅਤੇ ਨਿਤ-ਨਰੋਈ ਸੋਨ-ਯਾਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਜੋਤ ਵੀ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਸਥਾਨ ਸੱਚਖੰਡ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਮਾਣਕ ਤੇ ਲਾਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਰਤਨ, ਕੀਮਤੀ ਹੀਰੇ ਤੇ ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਜੜੰਤ ਕਿਲ੍ਹੇ ਹਨ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਪਸਾਰੇ ਵਿਚ ਸੱਚਖੰਡ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਮਝਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਠੀਕ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਸੱਚਖੰਡ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖਾ (Branch) ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਸੋਨਾ, ਰਤਨ ਹੀਰੇ ਆਦਿ ਵਰਗੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਪਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਦੇ ਕੁੰਟ ਭਰੇ ਪਏ ਹਨ। ਪਉੜੀ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਅੰਦਰ ਜੁੜਣ ਨਾਲ, ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਚਨ (ਸੋਨੇ) ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਵਿਚ ਸੋਨ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਮੋ: 9888021699

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਸੁਨੇਹੇ

ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ 'ਸੁਚਿੰਤਨ'

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ' ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਨੂੰ, ਆਮ ਸੰਗਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਹਿੱਤ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੋਣਵੇਂ ਸੁਨੇਹਿਆਂ ਨੂੰ, ਇਸ ਪੁਸਤਕ 'ਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਜਨ ਲਾਹਾ ਲੈਣਗੇ।

ਕਿਰਤਿ ਵਿਰਤਿ ਕਰਿ ਧਰਮ ਦੀ ਖਟਿ ਖਵਾਲਣੁ ਕਾਰਿ ਕਰੇਹੀ। (ਵਾਰ 1, ਪਉੜੀ 3)

ਭਾਵ ਅਰਥ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਧਨ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਧਨ ਨੂੰ ਖਰਚ ਕਰਕੇ, ਆਪ ਵੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖੁਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਤਿ ਵਿਰਤਿ ਕਰਿ ਧਰਮ ਦੀ ਹਥਹੁ ਦੇ ਕੈ ਭਲਾ ਮਨਾਵੈ। (ਵਾਰ 6, ਪਉੜੀ 12)

ਭਾਵ ਅਰਥ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਧਨ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਦੇ ਕੇ ਭਲਾ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਸੇਵਾ ਕਰੈ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਅਵੇਸੁ ਵਿਸੇਖੈ। (ਵਾਰ 28, ਪਉੜੀ 6)

ਭਾਵ ਅਰਥ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਖਾਵੇ, ਆਏ-ਗਏ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਸਦਾ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰੇ।

ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਸੁਕ੍ਰਿਤੁ ਕਰੈ ਵਡਾ ਹੋਇ ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਏ। (ਵਾਰ 28, ਪਉੜੀ 15)

ਭਾਵ ਅਰਥ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ, ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਦੇ ਕਾਰਜ ਕਰੇ। ਪਰ, ਇਹ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣਾ-ਆਪ ਨਾ ਗਣਾਵੇ ਭਾਵ ਕਿ ਆਪਣੀ ਉਪਮਾ ਨਾ ਕਰਵਾਵੇ।

ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਗੁਰਸਿਖ ਮਿਲਿ ਖਾਣਾ । (ਵਾਰ 32, ਪਉੜੀ 1)

ਭਾਵ ਅਰਥ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਆਪ ਵੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵੰਡਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਤ ਵਿਰਤ ਕਰਿ ਧਰਮੁ ਦੀ ਲੈ ਪਰਸਾਦ ਆਣਿ ਵਰਤੰਦਾ।
ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੋ ਦੇਇ ਕਰਿ ਪਿਛੋਂ ਬਚਿਆ ਆਪ ਖਵੰਦਾ। (ਵਾਰ 40, ਪਉੜੀ 11)

ਭਾਵ ਅਰਥ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਧਨ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਵਰਤਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾ ਕੇ, ਪਿਛੋਂ ਜੋ ਬਚ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਆਪ ਛਕ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਅਸਰਨਿ ਸਰਨਿ ਅਉ ਨਿਰਧਨ ਕੋ ਹੈ ਧਨ ਟੇਕ ਅੰਧਨ ਕੀ ਅਉ ਕਿਰਪਨ ਕਿਰਪਾਲੁ ਹੈ॥
(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਕਬਿਤ 387)

ਭਾਵ ਅਰਥ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਆਸਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਕੋਲ ਧਨ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਧਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨੇਤਰਹੀਣਾਂ ਲਈ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਟੇਕ (ਆਸਰਾ) ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਜੂਸ ਤੇ ਤੰਗ ਦਿਲ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਵੀ ਉਹ ਕਿਰਪਾਲੂ ਹੈ।

ਮੋ: 9779124500

Bhai Samund Singh

(The Hazoori Raagi and Heavenly Minstrel)

Harjap Singh Aujla

'So kyon visre meri maye' was a shabad being rendered on the radio in a highly emotional tone and texture by an unheard of but extraordinary singer. His highly cultured voice completely mesmerised me when I tuned into All India Radio Jalandhar-Amritsar one day way back in 1952. Later, a voice-over announced: 'You have just heard the voice of Bhai Samund Singh Ragi singing a shabad.'

My father, during the years of his college, had heard this magical and emotive voice for the first time in the mid-1920s at Gurdwara Janam Asthan Sri Nankana Sahib, during the marathon celebrations of the Birth Anniversary of Guru Nanak. Since that moment, he had become a lifelong admirer of Bhai Samund Singh. With extreme reverence, he would refer to him as a *samundar* of gurmat sangeet (an ocean of Sikh religious music).

In my case, too, from that morning of 1952, I became a big fan of the sweet, melodious and enchanting voice of Bhai Samund Singh. Whenever he happened to visit the studios of All India Radio Jalandhar, he was accorded the respect he amply deserved. The authorities of All India Radio Jalandhar-Amritsar fixed the Friday of every week for shabad kirtan programmes at the radio station. Bhai Samund Singh was invited at least once every fortnight to perform live at Punjab's only radio station.

This radio station had a large number of its own musical instruments, including several tanpuras.[1] Bhai Samund Singh and Master Rattan of Phagwara were always requested to choose any one of the tanpuras for accompaniment, while most other musicians had to bring their own tanpuras. One of the staff artists, an accomplished clarinet player, had become a big fan of Bhai Samund Singh. He always insisted on accompanying Bhai *Sahib* during his shabad kirtan. Similarly, a violinist always showed eagerness in playing his instrument with Bhai Sahib. Such was his charisma!

These facts, and several others, were told to me by the late Sardar Jodh Singh, who retired as Assistant Station Director of All India Radio Jalandhar. During the twice-a-month visits to the radio station, he almost invariably invited Bhai Samund Singh to have lunch at his residence. They remained very good lifelong friends. He also told me that the ancestry and relatives of Bhai Samund Singh hailed from the districts of Sheikhupura, Gujranwala, Lyallpur and Montgomery.

Before independence and the tragic partition of Punjab, he had served as a headmaster at Lyallpur (now Faisalabad) in West Punjab. According to him, strict

nitnem and regular riyaz of the raagas was a hallmark of Bhai Samund Singh's lifestyle from childhood.

Bhai Samund Singh was born in 1900 in a relatively nondescript village called Mulla Hamza in Montgomery (now Sahiwal) district of West Punjab. This district was famous for its wealthy Sikh farming community and was one of the favoured districts of the British rulers. Although the Sikhs constituted barely ten per cent of the population of that district, yet financially they were very well off and controlled the economy of the area. It won't be incorrect to say that Sikhism thrived in this area of Multan division so much so that several Hindu families of the area used to convert their elder son to Sikhism.

One of the role models for the Sikh community of the area was the family of Bhai Huzoor Singh, the illustrious father of Bhai Samund Singh. When Samund was still very young, between the age of six to ten, Bhai Hazoor Singh had set a vigorous training regime for him. He was made to learn *Japji Sahib* and *Rehraas* by heart by the time he turned ten. By the age of 12, Samund Singh had learnt at least 1,000 shabads from the Guru Granth by heart. He had also undergone proper introductory training in several commonly sung gurmat sangeet and other raagas by that age.

Thenceforth, training in the raagas and mastering their technique became a lifelong obsession for the young musician. Even while lying in bed, he would have his tanpura by his side. He experimented with singing each shabad in several raagas and taals. Some of the raagas were prescribed in the Guru Granth – some were similar in *thath,*[2] and some were purely based on the time of the day and mood when the verse was being sung.

The family lived and served in the historic shrines at Nankana Sahib, the birthplace of Guru Nanak, located in the Sheikhpura district of Lahore Division and the neighbourhood. At the age of 12, Samund Singh would perform at least one of the several chowkis of shabad kirtan every day at Gurdwara Nankana Sahib.

The then hereditary managers of the shrine were called mahants. They had a host of failings which have been highlighted in several written documents. They had many weaknesses in their opulent lifestyles, but they also had something good to their credit. They were quite knowledgeable about Sikh religious music. They knew the correct structure of the raagas, and they could quickly distinguish between an accomplished raagi and one who wasn't. One such manager discovered the extraordinary talent in young Samund Singh and offered him a permanent position as the hazoori kirtania at the famous Sikh shrine.

Bhai Samund Singh was essentially an exponent of the khayal shaili school of shabad kirtan. He did sing some dhrupads too, which, due to his great voice and easy modulation, were considered masterpieces.

By the middle of the nineteenth century, most of the rababi kirtanyas had mastered the khayal shaili tradition. However, they had the tendency of extending the khayal format too long and wide. They started with a long alaap (without starting the drumbeat) and gradually went into jorh alaap, before starting the rendition of the shabad in vilambhat lai and then warming up to madh lai and finally going into the fast climax tempo called dhrutt lai. While doing the dhrutt lai, many times the wording of the gurbani became less clear.

Bhai Samund Singh gave utmost importance to the clarity of the words of gurbani. He mastered a new format. After a short alaap, he used to go directly into the madh lai and completed the entire shabad in the same tempo. Most of the time, he completely omitted the dhrutt lai. This resulted in a marked clarity in the words, which was also the aim of the Gurus. Bhai Samund Singh's style of rendition was named *chhota raaga shaili*. Despite his innovation, the rababi kirtanias continued to follow the longer khayal shaili format.

The rababis would indulge in a lot of unnecessary exhibitions of their skills during rendition called taan paltas. This kind of practice was alien to Bhai Samund Singh. For him, his ultimate master, the Guru, was supreme and the raaga was subservient to the Guru's message.

From 1912 till August 1947, Bhai Samund Singh served as a hazoori raagi. After 1935, he became the leading hazoori raagi at the Janam Asthan.

During his service at Nankana Sahib, he met a number of well-known kirtanias, many of whom were rababis who were considered masters of North Indian classical music. His interaction with them was extremely useful to both. Each one learnt something new from the vast reservoir of knowledge attained by the other. Among some of his contemporary rababis were Bhai Tana Singh, Bhai Gurmukh Singh Fakkar, Bhai Sarmukh Singh Fakkar, Bhai Pall Singh, and Bhai Jaswant Singh, to name a few. Some rababis, though, had retained their Islamic names and were not practising Sikhs. They included Bhai Naseera, Bhai Sudarshan and Bhai Rashida. On special occasions, some rababis used to come from Amritsar to perform at various gurdwaras in Nankana Sahib. They included Bhai Chanan, Bhai Mehar, Bhai Faiz, Bhai Lal, Bhai Chand, and Bhai Taba.

In 1925, through British-Indian legislation, the duly-elected SGPC came into

existence. It was headquartered in the Darbar Sahib Complex in Amritsar, and had jurisdiction over most of the historic Sikh shrines located in the Punjab provinces and North-West Frontier Province (NWFP), including Nankana Sahib. The new committee quickly went to work and made several changes, including the rotation of raagi jathas from one historic shrine to the other.

During this time, Bhai Samund Singh also started travelling a lot. The rich Sikh sangat of Lyallpur, Sri Ganganagar and Montgomery was always pleased to invite Bhai Samund Singh to perform shabad kirtan in the local gurdwaras at Lyallpur, Montgomery, Sri Ganganagar, Tobha Tek Singh, Samundri, Okarha, Mandi Burewal and Gojra, to name a few. There were some very staunch Sikhs living in far-flung areas of the North-West Frontier Province, Balochistan and Sindh. They would also invite Bhai Samund Singh to their gurdwaras. This spread his name and fame in faraway places. Members of the Sikh community, wherever he went, gave him a lot of love and respect.

At Nankana Sahib, the longest and the most demanding shabad chowki was for the singing of the morning's 'Asa Di Vaar'. Starting well before sunrise and ending at dawn, it lasted for at least two hours. After 1935, Bhai Samund Singh was accorded more slots each month to perform it. He discharged this duty with utmost devotion and reverence. He mastered the technique of the rendering of 'Asraje Tunde Di Dhuni' to perfection. I have heard 'Asa Di Vaar' sung by Bhai Santa Singh, Bhai Samund Singh, and Bhai Budh Singh Taan. As far as the 'Asraje Tunde Di Dhuni' is concerned, all three are quite identical. Bhai Santa Singh's tempo was slightly faster though. Also, he was very particular about the timing of the raaga, and rarely made a variation from their strict time regime. Today, though, if we listen to the present-day kirtanias at the Darbar Sahib, we see that there is no standardisation of 'Asraje Tunde Di Dhuni' anymore.

All India Radio Lahore, the then sole radio station in Punjab, opened a state-of-the-art studio complex in 1937. This radio station needed a host of artists of all kinds. In the religious category, they needed Muslim *naat* and *qawwali* singers, Sikh gurmat sangeet singers, and Hindu bhajan singers. Bhai Samund Singh of Nankana Sahib and Bhai Santa Singh of the Darbar Sahib were approved as the staff artists in the very first year. Soon they both attained the A-Class in their category. These two stalwarts had contrasting styles. Bhai Santa Singh sang invariably in very high notes, but Bhai Samund Singh always sang in a completely relaxed style in all kinds of notes, and seldom went into the highest ones. Bhai Santa Singh mostly sang in kehrwa taal and laid utmost stress on his highly cultured voice, but Bhai Samund

Singh used most of the taals used by the contemporary and old Sikh musicians. Through prolonged riyaz, Bhai Samund Singh had developed such a fine *murki*[3] in his voice that he could render the most difficult modulations with perfect ease. A lot of musicians tried to imitate him but could not.

At All India Radio Lahore, Bhai Samund Singh met all-time great maestros like Bade Ghulam Ali Khan, Vinayak Rao Patwardhan, Dalip Singh Bedi, Barqat Ali Khan, Din Mohammad, Kallan Khan, Harish Chander Bali, and Master Rattan. Between performances and afterwards, they used to run into each other. Each one of them was not afraid of asking the other about the finer points of classical music. These discussions sometimes led to heated discussions, too, but soon every difference used to be resolved amicably.

Bhai Samund Singh used to commute at least once every month to Lahore from Nankana Sahib. In the same way, Bhai Santa Singh used to commute from Amritsar to Lahore. Bhai Sudh Singh and Pradhan Singh were also later approved as radio singers. A local artist, Bhai Budh Singh Taan, was the only approved radio singer, who used to perform shabad kirtan as a solo artist.

While in Lahore, Bhai Samund Singh used to stay overnight at Gurdwara Dehra Sahib and used to perform a chowki there. Whenever his voice was heard over the airwaves, the evening crowds at Dehra Sahib would invariably swell to several times the normal attendance. Among the listeners would be many Muslims, Hindus and Christians. Music Director Vinod was one of the Christians who used to listen to Bhai Samund Singh at Dehra Sahib.

In order to stay within their time constraints, All India Radio Lahore used to determine the time limit of the shabad to be sung. Bhai Samund Singh, during rehearsal, used to sing each stanza at least once and if he could not complete the entire shabad within the stipulated time slot, he would refuse to sing that shabad for the radio. It is a principle of not leaving any part of a shabad unsung. His strict gurmat principles were always his strength and the authorities of All India Radio never defied him.

On the radio, Bhai Samund Singh would utilise the minimum possible time for singing shabads, but while performing in the gurdwaras, he was more relaxed and he took more time to sing the same shabad, thus doing full justice to each *elahi* (Godly) word.

Bhai Vir Singh, the great poet laureate of Punjabi, was very much opposed to *katha*[4] by kirtanias too. He believed that katha should be the domain of the *kathakars,*[5] as much as the kathakars should leave the art of singing of the shabad

to the kirtanias. Each can do a better job in their field of speciality. Bhai Samund Singh agreed with Bhai Vir Singh's advice – he was against having katha while doing kirtan.

Thumri is a semi-classical form of classical music. It took a concrete shape during the mid-nineteenth century. It conveys, in a most effective manner, the subtle emotions of love, devotion and the pangs of separation from the lover. Gurbani, too, has numerous shabads conveying similar emotions; the only difference being that in Gurbani, love and devotion are directed towards the Almighty.

The thumri had not been a form of music in Punjab until the second decade of the twentieth century. In fact, Bade Ghulam Ali Khan, a contemporary and a good friend of Bhai Samund Singh, perfected the Punjabi version of the singing at the time of the creation of thumri during the 1930s and 1940s. He recorded his best renditions of thumris in the 1940s. Bhai Samund Singh selectively adopted the thumri style, and this innovation found its acceptance by the Sikhs in overwhelming numbers. Some of such shabads were originally sung at All India Radio Lahore. During those days, tape recordings and transcripts of programmes were not made by All India Radio, hence none of them is available anymore. Bhai Gurmeet Singh Shant of Jalandhar has, in recent years, adopted the thumri for some of his tunes and the Sikh community has welcomed them.

It was the communal frenzy and bloodshed of horrific proportions at the time of the creation of Pakistan that led the family of Bhai Samund Singh to leave their ancestral homes and hearths for good and migrate to the holy city of Amritsar. Such decisions are rather tough to make, especially when you have spent your entire life serving at the birthplace of the founder of your faith.

Soon after independence and the partition of Punjab into Indian (East) Punjab and Pakistani (West) Punjab), Bhai Samund Singh camped in Amritsar, where he took on the position of hazoori raagi at the Darbar Sahib. Another brilliant contemporary of his, Bhai Chand, a rababi Muslim kirtania, was still serving at the Darbar Sahib but was ready to leave for Pakistan. After going to Pakistan, Bhai Chand became a lonely and disgraced person, who eventually could not adjust to his new circumstances. Eventually, frustrated and financially broken, he tragically committed suicide.

Within a couple of years, Bhai Samund Singh decided to become a freelance raagi and shifted his residence to Ludhiana, where he lived for the rest of his life.

He became an A-class artist of All India Radio Jalandhar-Amritsar when this newly established radio station was commissioned in 1948. Most of the staff at this radio station had migrated from West Punjab and some had already served at All

India Radio Lahore. For a short while, Sardar Kartar Singh Duggal, a veteran from All India Radio Lahore and Peshawar, served as a top official at this radio station. Sardar Jodh Singh, a refugee from Lyallpur and Gujjranwala, also joined as a producer of programmes in Punjabi here. Bhai Samund Singh was the most revered religious and classical musician at this station. Occasionally, he was also asked to perform at the Delhi and Lucknow stations of All India Radio.

Once while at the Delhi radio station, his talent caught the attention of the experts of classical music in the nation's capital. On their recommendation, Bhai Samund Singh got the unique distinction of becoming the first Sikh religious classical musician to perform a one-and-a-half-hour-long live programme in the prestigious weekly Akhil Bharatiya Programme of Classical Music on a Saturday evening. This special programme had a record listenership. He performed so well and with such remarkable ease that at the end of the programme, he was given a big ovation by all. After that, he started performing more frequently at All India Radio Delhi and other regional stations.

The Chief Khalsa Diwan in Amritsar, the premier institution that established the Khalsa College Amritsar and several other Sikh educational institutions, used to hold annual Sikh Educational Conferences. Bhai Samund Singh was always an invitee in those conferences, and he invariably was the official kirtania.

During the 1969 quincentennial celebration of the birth of Guru Nanak, a set of five long-playing records were released and Bhai Samund Singh was the most prominent singer featured on this one-of-a-kind set of records.

While serving in Nankana Sahib and singing in Lahore, Bhai Samund Singh was reluctant to allow cutting of gramophone discs of shabads rendered by him, but during the 1960s, his voice was featured prominently on several 33-RPM LP (long-playing) records. Some of his All India Radio performances were also recorded on professional fast-speed tapes.

During the 1960s, Professor Taaran Singh, one of the heads of departments at the Punjabi University in Patiala, wanted to record shabad kirtan in original vintage tunes by the great masters of Sikh religious music. He got especially worried after the untimely death of Bhai Santa Singh ji at age 62 in 1966. After obtaining due permission from the then Vice-Chancellor of the university, he got the project going. Among the first raagis he requested to record in their original reets was Bhai Samund Singh. Others included Bhai Dharam Singh Zakhmi.

Bhai Samund Singh recorded several shabads in his inimitable style. Later, he recommended that the vast reservoir of gurmat sangeet in ancient dhrupad and

dhamar styles deserved preservation. On this suggestion, Professor Taaran Singh requested Bhai Avtar Singh and Bhai Gurcharan Singh, who were then serving in various historic gurdwaras of Delhi, to record in their original tunes for the Punjabi University Library at Patiala. Both told me that they recorded over 500 vintage tunes of shabad kirtan in their voices, accompanied by the tanpura. To the best of my knowledge, neither the recordings of Bhai Samund Singh nor those of Bhai Avtar Singh and Gurcharan Singh are now available with the university. Such is the pathetic state of storage and preservation in our universities today!

Sohan Singh Misha, a brilliant poet of Punjabi and an academician, served All India Radio Jalandhar in various capacities. Due to his brilliance, he rose to become the second senior-most official at this capital station. He was a blunt talker, too. Once he told me that he shuns religious activity in any form, but when Bhai Samund Singh sings, he is transported into a world of ecstasy and romanticism rarely experienced otherwise! He also said that it would have been better if Bhai Samund Singh would have been a ghazal singer too, as he would have then composed some very soulful verses for him. I advised him not to share these thoughts with Bhai Samund Singh, since he is a deeply pious man, and would be hurt by his frivolities.

The Pakistani Muslims who had heard Bhai Samund Singh over the airwaves before the partition of Punjab used to tune in to All India Radio Jalandhar to especially listen to his seasoned voice. It used to receive hundreds of letters from his fans from both sides of the new border.

A famous music director from Bollywood, Mohinder Singh Sarna, popularly known as S. Mohinder, once told me that he owed his career as a music director to Bhai Samund Singh. When he was a child, his father was posted as a prosecuting inspector in Lyallpur, where he was initiated into classical music by the late Sant Sujan Singh, a descendant of Baba Nand Singh. Later on, his father was posted at Sheikhpura and he came into contact with Bhai Samund Singh at the nearby town of Nankana Sahib. Here, young Mohinder became a pupil of Bhai Samund Singh, who taught him the basics of several commonly used classical raagas. These became a stepping stone for him in becoming a full-fledged Bollywood music director later in life.

The Punjabi film, *Nanak Naam Jahaz Hai*, was made in 1969 and was accorded the President of India's All India Gold Medal for excellence in film music. Although Mohammad Rafi and Asha Bhonsle also sang for this film, the most revered singer in the award-winning film was undoubtedly Bhai Samund Singh. His voice in the raagas of his choice was most prominently featured in two shabads sung for this film.

Towards the end of 1971, Bhai Samund Singh was a very sad grand old man of Sikh religious music. The public taste of the Sikh community had deteriorated

significantly. Mediocrity had taken over in popular kirtan and those who had struggled hard to hone their skills in the raagas were being short-changed. Even the authorities running the historic Sikh shrines were quite indifferent to the merit of the hazoori raagis. When Bhai Avtar Singh, Gurcharan Singh and Swaran Singh went to see him during his final days, in frustration Bhai Samund Singh told them that the golden days of good musicians were over and that the SGPC was recruiting mediocre raagis and even the sangat was giving more importance to them at the expense of good ones.

In January 1972, after a bout of ill health, Bhai Samund Singh left for his heavenly abode. All India Radio has been quite irresponsible in preserving Bhai Samund Singh's voice. Hundreds of hours of his tape recordings were lying unprotected in the storage of All India Radio Jalandhar. Some of these tapes were later erased to be used for recording music of other, new artists. After his death, the authorities of the Punjab & Sind Bank approached All India Radio Jalandhar to make available all old recordings of Bhai Samund Singh for preserving his voice on long-playing records. They were given recordings for one and a half hours only! The rest of his music had been destroyed, due to callous negligence and lack of professionalism. Even his famous recording of 'Asa Di Vaar' by All India Radio Jalandhar has been lost forever. Had all his recordings been preserved, we could have listened to hundreds of hours of his finest renditions. On the other hand, though, the Hindustan Recording Company of Calcutta has preserved the entire recording of the music of K.L. Saigal.

Courtesy

HIS MASTER'S WORDS

The Book is available on **Amazon.**

CONTACT US

The Browser

Bookstore - Publishing
SCO 14-15, First Floor, Sector 8-C, Madhya Marg
Chandigarh- 160009
Ph: 9878799100, 09888304261, 9988421860
www.thebrowser.org service@thebrowser.org

ਤਿੰਨ ਤਾਲ:ਕਾਇਦਾ ਸੀਰੀਜ਼

ਪ੍ਰੋ.ਫ਼ੈਸਰ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਧਾਰੀਵਾਲ
(ਲਾਹੌਰ ਬਾਜ ਪੰਜਾਬ ਘਰਾਣਾ)

ਤਬਲਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆ ਲਈ ਲੜੀਵਾਰ ਕਾਇਦਾ ਸੀਰੀਜ਼ ਅਧੀਨ **ਕਾਇਦਾ ਨੰ: 13** ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਦਾ ਇਜ਼ਾਫ਼ਾ 8 ਬੰਧਾਂ ਜ਼ਰੀਏ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਾਇਦੇ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਬੋਲ 8 ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਹੈ, 3 ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ ਅਤੇ 5 ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੀ ਰਦੀਫ਼ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ 8 ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਬੋਲ ਖਾਲੀ ਹੈ, 3 ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਜੋੜ ਅਤੇ 5 ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੀ ਰਦੀਫ਼ ਦਾ ਬੋਲ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਕਾਇਦੇ ਵਿੱਚ ਤਿਟ ਦਾ ਬੋਲ 'ਚਲ' ਹੈ। ਆਖ਼ਿਰ ਵਿੱਚ ਕਾਇਦੇ ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਚਕਰਦਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਇਦਾ ਦਿੱਲੀ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ 'ਤਿਟ' ਦੇ ਕਾਇਦੇ ਦਾ ਜ਼ਵਾਬੀ ਕਾਇਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵੱਡੀ ਬਹਿਰ ਦਾ ਕਾਇਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਸਮਝੇ ਇਸ ਕਾਇਦੇ ਨੂੰ ਵਜਾਉਣਾਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਾਇਦੇ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਜਾਂ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਮੈਨੂੰ ਫੋਨ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕਾਇਦਾ # 13

ਧਾਤਿ ਟਧੇ ਤਿਟ ਧਾੜਾ ਘੇਘੇ ਨਗ ਤਿਟ ਤਿਟ, ਘੇੜਾ -ਗ ਤਿਟ ਘਿੜ ਨਗ ਤ੍ਰਤਿ ਨ੍ਰਤਿ ਨਕ ।
ਤਾਤਿ ਟਤੇ ਤਿਟ ਤਾੜਾ ਕੇਕੇ ਨਕ ਤਿਟ ਤਿਟ, ਘੇੜਾ-ਗ ਤਿਟ ਘਿੜ ਨਗ ਤ੍ਰਧਿ ਨ੍ਰਧਿ ਨਗ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ,
ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘੇੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਰਤਿ ਨ੍ਰਤਿਨਕ ।
ਤਾਤਿਟਤੇ ਤਿਟਤਾੜਾ ਕੇਕੇਨਕ ਤਿਟਤਿਟ, ਤਾਤਿਟਤੇ ਤਿਟਤਾੜਾ ਕੇਕੇਨਕ ਤਿਟਤਿਟ,
ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘੇੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਰਧਿ ਨ੍ਰਧਿਨਗ ॥

ਬੰਧ # 1

ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾਤਿ ਟਧੇਤਿਟ ਧਾੜਾਘੇਘੇ, ਨਗਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ ਘੇੜਾ-ਗ,
ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘੇੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਰਤਿ ਨ੍ਰਤਿਨਕ ।
ਤਾਤਿਟਤੇ ਤਿਟਤਾਤਿ ਟਤੇਤਿਟ ਤਾੜਾਕੇਕੇ, ਨਕਤਾੜਾ ਕੇਕੇਨਕ ਤਿਟਤਿਟ ਕੜਾ-ਕ,
ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ ਘੇੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਰਧਿ ਨ੍ਰਧਿਨਗ ॥

ਬੰਧ # 2

ਧਾੜਾਘੇਘੇ ਨਗਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘੇੜਾ-ਗ ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾਤਿ ਟਧੇਤਿਟ,
ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘੇੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਰਤਿ ਨ੍ਰਤਿਨਕ ।
ਤਾੜਾਕੇਕੇ ਨਕਤਾੜਾ ਕੇਕੇਨਕ ਤਿਟਤਿਟ, ਕੜਾ-ਕ ਤਾਤਿਟਤੇ ਤਿਟਤਾਤਿ ਟਤੇਤਿਟ,
ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘੇੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਰਧਿ ਨ੍ਰਧਿਨਗ ॥

ਬੰਧ # 3

ਘਿੜਨਗ ਤਿਟਤਿਟ ਘੇੜਾ-ਗ ਧਾਤਿਟਧੇ, ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ ਘੇੜਾ-ਗ,
ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘੇੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਰਤਿ ਨ੍ਰਤਿਨਕ ।
ਕਿਨਾਨਕ ਤਿਟਤਿਟ ਕੇੜਾ-ਕ ਤਾਤਿਟਤੇ, ਤਿਟਤਾੜਾ ਕੇਕੇਨਕ ਤਿਟਤਿਟ ਕੜਾ-ਕ,
ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘੇੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਰਧਿ ਨ੍ਰਧਿਨਗ ॥

RNI Regd.No. 46788/89 ISSN 0972-2335

ਬੰਧ # 4

ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤਿਟ ਘਿੜਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘਿੜਾ-ਗ ਘਿੜਨਗ ਤਿਟਤਿਟ ਘਿੜਾ-ਗ,
ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘਿੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਤਿ ਨ੍ਤਿਨਕ ।
ਤਿਟਕਿੜ ਨਕਤਿਟ ਕਿੜਨਕ ਤਿਟਤਿਟ, ਕੜਾ-ਕ ਕਿੜਨਕ ਤਿਟਤਿਟ ਕੜਾ-ਕ,
ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘਿੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਧਿ ਨ੍ਧਿਨਗ ॥

ਬੰਧ # 5

ਘਿੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜਾ -ਗਤਿਟ ਤਿਟਘਿੜਾ, -ਗਤਿਟ ਤਿਟਤਿਟ ਘਿੜਨਗ ਘਿੜਨਗ,
ਤਿਟਘਿੜਾ -ਗਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘਿੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਤਿ ਨ੍ਤਿਨਕ ।
ਕੜਾ-ਕ ਤਿਟਕੜਾ -ਕਤਿਟ ਤਿਟਕੜਾ, -ਕਤਿਟ ਤਿਟਤਿਟ ਕਿੜਨਕ ਕਿੜਨਕ,
ਤਿਟਘਿੜਾ -ਗਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘਿੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਧਿ ਨ੍ਧਿਨਗ ॥

ਬੰਧ # 6

ਘਿੜਾ-ਗ ਤਿਟਤਿਟ ਤਿਟਘਿੜਾ -ਗਤਿਟ, ਤਿਟਘਿੜਾ -ਗਤਿਟ ਘਿੜਨਗ ਘਿੜਨਗ,
ਤਿਟਘਿੜਾ -ਗਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘਿੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਤਿ ਨ੍ਤਿਨਕ ।
ਕੜਾ-ਕ ਤਿਟਤਿਟ ਤਿਟਕੜਾ-ਕਤਿਟ, ਤਿਟਕੜਾ -ਕਤਿਟ ਕਿੜਨਕ ਕਿੜਨਕ,
ਤਿਟਘਿੜਾ -ਗਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘਿੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਧਿ ਨ੍ਧਿਨਗ ॥

ਬੰਧ # 7

ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਧਾਤਿ ਟਧੇਤਿਟ ਧਾਤਿਟਧੇ, ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ ਘਿੜਾ-ਗ,
ਤਿਟਘਿੜਾ -ਗਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘਿੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਤਿ ਨ੍ਤਿਨਕ ।
ਤਾਤਿਟਤੇ ਤਿਟਤਾਤਿ ਟਤੇਤਿਟ ਤਾਤਿਟਤੇ, ਤਿਟਤਾੜਾ ਕੇਕੇਨਕ ਤਿਟਤਿਟ ਕੜਾ-ਕ,
ਤਿਟਘਿੜਾ -ਗਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘਿੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਧਿ ਨ੍ਧਿਨਗ ॥

ਬੰਧ # 8

ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਤਿਟ ਧਾਤਿਟਧੇ ਤਿਟਤਿਟ, ਤਿਟਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ ਘੇੜਾ-ਗ,
ਤਿਟਘਿੜਾ -ਗਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘਿੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਤਿ ਨ੍ਤਤਿਨਕ ।
ਤਾਤਿਟਤੇ ਤਿਟਤਿਟ ਤਾਤਿਟਤੇ ਤਿਟਤਿਟ, ਤਿਟਤਾੜਾ ਕੇਕੇਨਕ ਤਿਟਤਿਟ ਕੜਾ-ਕ,
ਤਿਟਘਿੜਾ-ਗਧਾੜਾ ਘੇਘੇਨਗ ਤਿਟਤਿਟ, ਘਿੜਾ-ਗ ਤਿਟਘਿੜ ਨਗਤ੍ਧਿ ਨ੍ਧਿਨਗ ॥

ਕਾਇਦੇ ਦਾ ਮੁਕਾਮ (ਚਕਰਦਾਰ)

ਤਿਟਤਿਟ ਤਿਟਤਿਟ ਧਾੜਾਘੇਘੇ ਨਗਤਿਟ ਕੜਾ-ਨ ਧਾ- ਤਿਟਕੜਾ -ਨਧਾ -ਤਿਟ
ਕੜਾ-ਨ ਧਾ---, ਤਿਟਤਿਟ ਤਿਟਤਿਟ ਧਾੜਾਘੇਘੇ ਨਗਤਿਟ ਕੜਾ-ਨ ਧਾ- ਤਿਟਕੜਾ
-ਨਧਾ -ਤਿਟ ਕੜਾ-ਨ ਧਾ---, ਤਿਟਤਿਟ ਤਿਟਤਿਟ ਧਾੜਾਘੇਘੇ ਨਗਤਿਟ ਕੜਾ-ਨ ਧਾ- ਤਿਟਕੜਾ
-ਨਧਾ -ਤਿਟ ਕੜਾ-ਨ । ਧਾ---

x

340, ਸੰਗੀਤ ਵਿਲਾਸ, ਬੇਦੀ ਕਲੋਨੀ, ਧਾਰੀਵਾਲ
ਜਿਲ੍ਹਾ- ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ
ਫੋਨ: + 91-98143 49658
Email: harbhajansinghdhariwal@gmail.com